

ÇEVRE ETİĞİ BAĞLAMINDA KALKINMA, ÇEVRE VE NÜFUS

Hasan YAYLI*

ÖZET

Günümüzde insanlığın önemli sorunlarından birisi; artan nüfus ile bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayan kaynakların sınırlılığının yarattığı paradokstur. Bir tarafta hızla artan nüfus olgusu diğer tarafta ise tükenmekte olan doğal kaynakların varlığı insanlık için yeni çözümleri zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede ortaya koyulan çözüm, doğal kaynakların tamamen tüketilmeden, gelecek nesillere de aktarılmasının sağlanması olarak özetlenebilecek olan sürdürülebilir kalkınma anlayışıdır. Bu anlayış, insanlığı mevcut refahını artırarak sürdürmesine imkan sağlarken diğer taraftan çevre-kalkınma ilişkisinde kalkınmadan vazgeçmeksizin çevrenin korunması çerçevesinde gerçekleştirilebileceği iddiasındadır. Diğer taraftan sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçları için doğal kaynakların kullanımının günümüz insanlığının aleyhinde kısıtlanması talebi içermesi bakımından etik bir boyut da taşımaktadır. Bu çalışmada, çevre etiği bağlamında çevre, kalkınma ve nüfus olguları birbirleri ile olan ilişkileri çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çevre, Çevre Etiği, Kalkınma, Nüfus, Sürdürülebilir Kalkınma*

DEVELOPMENT, ENVIRONMENT AND POPULATION IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL ETHICS

ABSTRACT

Today, one of the important problems of humanity is the paradox created by the limitation of sources meeting the population growth and the needs of this population. On the one hand fast increasing population and on the other hand the presence of consumed natural sources requires new solutions for humanity. In this context, the solution is the sustainable development perception that can be summed up as the transfer of natural sources to the next generations before consuming. This understanding

* Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

enables the humanity to sustain their current wealth and it claims that it can be done by the conservation of environment without giving up the development in the relationship of environment-development. On the other hand, sustainable development has an ethical dimension in terms of including the constraint demand of natural sources against today's people for the needs of next generations. In this study, development, environment and population subjects and the relations of each other will be examined in the context of environmental ethics.

Key Words: *Environment, Environmental Ethics, Development, Population, Sustainable Development*

GİRİŞ

Kalkınma, nüfus ve çevre ilişkileri özellikle 1980'li yıllardan sonra Türkiye'de ve dünyada sosyal ve ekonomik alanda çok tartışılan konulardan biri olarak görülmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ekonomik gelişme ve nüfus hareketlerinin, çevre sorunları üzerindeki ağırlıklarının ciddi şekilde arttığı yıllar olarak dikkat çekmiştir. Ekonomik faaliyetlerin, çevre sorunları ile nüfus üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi ve bununla birlikte ekonomik uygulamalardan çevre sorunları ile nüfusun en az şekilde etkilenmesi için, ekonomik faaliyetlerin yönlendirilebilmelerinin önemi, bu nedenle, günümüzde, daha fazla ciddiye alınan konular olarak görülmüştür (Manisalı,1892:48).

Ekonomik kalkınma, insanoğlunun sınırsız isteklerinin karşılanması adına ekonomik düşüncenin önde gelen konularından biri olarak günümüze kadar gelmiş tartışmalardan biridir. Kalkınma, medeniyet kadar eskilere dayandırılabilen, insanın önemli ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ciddi bir konu olmuştur; ancak bu konudaki bilimsel sayılabilen ve kalkınmanın ismi anılarak yapılan çalışmaların yeni olduğu görülmektedir. Bir disiplin olarak ekonomik kalkınma, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseriyle başlatılmaktadır (Meier ve Baldwin,1966:2). Bu arada çevre ve nüfusla ilgili çalışmalar ise, benzer zamanlara rastlayan bir gelişme seyri izleseler de, günümüzdeki dünyanın çeşitli alanlarda almış olduğu olumsuz haller nedeniyle kalkınma kadar ciddiye alınmadıkları görülmektedir. Ekonomik büyüme için çevre sorunlarının bir etik sorumluluk olarak dikkate almama ihtimallerinin varlığı, kalkınma-nüfus-çevre ilişkisi açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli taşımaktadır. Günümüzde tartışılan konulardan biri olan "çevre etiği", bu tartışmalara insanoğlunun, her konuda olduğu gibi, çevreye de "bir sorumluluk" duygusu içerisinde bakmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sorumluluğun, yavaş yavaş "insan merkezli" bir etik anlayışından, gelecek kuşakların da bu dünyadaki diğer doğal canlılar ve yapılarla yaşayabilmeleri adına "doğa merkezli" bir etik anlayışına doğru

kaymasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir (Des Jardins,2006:46). Ancak bu konuyla ilgili devletlerin, hükümetlerin ve büyük şirketlerin tavrı, genel anlamda “sürdürülebilirlik” olarak açıklanan yönden yanadır.

Çevre etiği bağlamında değerlendirilebilecek olan ve aralarında önemli ilişkiler bulunsa da özellikle dünyanın ve tüm ulusların geleceği açısından irdelenmesi gereken kalkınma, çevre ve nüfus ilişkisi, insanoğlunun daha fazla tüketebilme ve şuursuzca kendisine “daha iyi bir dünya” oluşturabilme çabaları yanında, fazla önemsenmeyen bir konu olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda, kalkınmanın insan kaynaklı bir şekilde sürmesi olarak öne çıkartılan “sürdürülebilir kalkınma” olgusu da, çevre için girilen uluslararası boyuttaki çabaların üzerinde yoğunlaştığı alan olarak düşünülebilmektedir.

Bu çalışmada, bu üç olgunun, insanın geleceği ve günümüzdeki durumunu muhafaza edebilmesi için ne kadar önemli olduğuna ilişkin vurgular üzerinde, çevre etiği yaklaşımına uygun bir şekilde durularak açıklanmasına çalışılacaktır. Kalkınma olgusu içerisinde son yıllarda öne çıkartılan çevreye duyarlı olduğu iddia edilen sürdürülebilir kalkınma olgusu da, belli yönleriyle değerlendirilmeye çalışacaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın, nüfus ve çevre ile ilişkisi üzerinde de bu bölümler içerisinde kısaca durulacaktır. Bu perspektiften bakılacak olan çalışmada, çevre etiği ayrı bir kapsamda değerlendirilmeyecektir. Öncelikle konu adına üç olgu, ayrı ayrı incelenecek, konu daha sonra birbirleri arasındaki bağlantıların irdelenmesiyle geliştirilecek ve çalışma bir sonuca ulaştırılmaya çalışılarak nihayetlenilecektir.

I. SORUN ALANLARI OLARAK KALKINMA, NÜFUS VE ÇEVRE

A. Kalkınma

Günümüzdeki ekonomik olarak algılanabilecek kalkınma yaklaşımları “insan merkezli” bir şekilde olmaktadır. Bu konuyu, çevre etiği bağlamında çevre sorunlarının ve çağdaş ekonomik sorunların çözülebilmesi adına, yararlı bir etik anlayışı yansıttığı sürece dikkate almamız gerekmektedir (Des Jardins, 2006:136).

Bu şekilde ele alındığında kalkınma kavramı, ilk düşünüldüğünde ekonomik bir argüman olarak ele alınmasına karşın, bu kavramın ekonomik alanı gerçekten kapsayan ancak daha geniş anlamı içeren bir kavram olduğu görülmektedir. Bu bağlam, bir ekonomide üretim ve kişi başına milli servetin artırılmasının yanı sıra, sosyal ve kültürel yapının değiştirilmesi ve geliştirilmesini içeren bir kavram olarak da ele alınabilir. Kalkınma sürecinin, ulusal gelir ve genel üretim düzeyinin artırılması amaçlarının

yanında, bir ülkedeki birçok sosyal ve ekonomik yapıların ve kurumların yeniden düzenlenmesini içeren şekilde çok daha geniş yönlü ele alınması gereklidir (Keleş, vd, 2005:46).

Bu tespite karşın, klasik iktisatçılar ve onları takip eden dönemde, doğal kaynakların kendi kendini türeten ve sonsuz/sınırsız bulunabilirlik özelliklerine sahip olduklarına dair varsayım, iktisatçıların uzunca bir süre çevre sorunlarını dışlamalarına ya da görmezlikten gelmelerine yol açmıştır. Ekonomik büyüme ve kalkınma kaygısı/çabası ise, yerel ve merkezi yönetimlerin politika formülasyonlarında önceliği üretimle ilgili değişkenlere vermesine neden olmuştur. Kuram ve politikanın bu “ilginç” işbirliği, sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, sanayileşmiş ülkelerde de çevre bilincinin oluşmasını engellemiştir. Kuramın bir araç üretmemesi ve politikanın ilgisizliği, bugünkü küresel çevre sorunlarının alt yapısını hazırlamış, hatta bu sorunların oluşumuna fiilen katkı sağlamıştır. Ayrıca modernizmin ilerlemeci perspektifi, maddi refahı esas aldığından, insan mutluluğunu tüketimle ilişkilendirerek doğa ve ekonomi arasındaki dengeyi doğanın aleyhine bozmuş, dahası tüm bu gelişmeler doğal çevrenin tahribatının yanı sıra açlık-fakirlik düzleminde hızla ilerleyen sosyal çevre erozyonuna da tetikçilik yapmıştır. Yaşamı doğrudan tehdit eden bu olumsuzluklara gecikmeli de olsa toplumsal, politik ve ekonomik düzeylerde yanıt verilmiştir, ancak bu karşılığın yerel ve ulusal boyutu aşan çevre sorunlarına karşı yetersiz kaldığı düşünülmektedir (Dulupçu,2000:46).

Bu boyuttan ele alınarak değerlendirilebilecek kalkınma konusu ve günümüzde az gelişmiş olarak tabir edilen devletlerin sorunları, çağımızın büyük önen taşıyan konuları olarak görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan bazı gelişmeler ve bağımsızlığına kavuşan birçok ülke, geç kaldıkları sanayileşme sürecine ciddi olarak önem vermişlerdir. Bu durum da, bu dönemde sanayileşme sürecinin önemli olarak ele alınmasını gerektirmiş ve kalkınma konusuyla ilgili geliştirilen fikirlerin, sanayileşme odaklı olarak tartışılmasına sebep olmuştur (İlkin,1988:1).

Bu tespitin yanı sıra, kalkınma içerisinde ekonomik gelişme, sosyal değişme ve bu konularla bağlantılı gelişmelerin iç içe irdelenmesi gerektiği, birçok yazar tarafından belirtilmektedir. Ekonomik alt yapıdaki gelişmelerden tarıma kadar yaşanan, üretimi ilgilendiren bütün faaliyetlerin, kalkınma içerisinde ele alınması üzerinde önemle durulmaktadır (Manisalı,1982:50).

Ekonomik kalkınma, sadece bu yönleriyle üretim kapasitesini etkileyen; kaynak ve teknolojilerin değişkenlerinin geliştirilmesi olarak da zaman zaman eksik bir şekilde algılanabilmiştir. Bu anlamıyla ekonomik kalkınma hem toplumun zaman içerisinde mal ile hizmet üretimindeki artışı, hem de ekonominin bir çok yönden güçlenişini ifade etmek anlamında

algılanmıştır. Bu argümanı güçlendirecek şekilde bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler insanlara yeni olanaklar sunmuştur ve bu olanaklar kalkınmayı yeni ivmeler kazandırarak artırmaktadır (Ertürk,1996:98).

Bu nedenle ele alındığında, salt milli gelir artışı skalasında ölçülen ekonomik büyümenin, kalkınmanın, sürdürülebilir olduğu anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir bir kalkınmanın, gelecekte, “büyümeden gelişme” fikir çerçevesi içine yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için ekonomilerin maddesel çerçevenin dışına çıkması, kalkınmanın niceliksel büyüme yerine niteliksel gelişme felsefesi içinde gerçekleşmesinin zorunlu olması anlaşılmaktadır. Özellikle son 10 yıl içinde kalkınmakta olan birçok ülke, ihracat ve kalkınma yardımlarından kazandıkları toplam paradan daha fazlasını, kalkınmış ülkelere borç olarak ödemişlerdir. Sürdürülebilir olmayan tüketim modelleri ile birlikte dünyanın artan nüfus ve üretiminin; hava, toprak, su, enerji ve diğer gerekli kaynaklar üzerinde çoğalan bir baskı meydana getirdiği görülmüştür (Keating,1995:24).

XX. yüzyılın ikinci yarısına hâkim olan ve küresel olarak adlandırılabilir kalkınma modeli o derece başarısız olmuştur ki, uyumdan söz etmek son derecede yetersiz kalmaktadır. Uyum sözcüğü, iyi yürümekte olan bir sistemi hafifçe akort etmeyi akla getirir. Sanki dünyanın geri kalan ülkelerinin hiçbir sorumluluğu yokmuş gibi, yalnız borç ve yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıya kalan ülkelerin, kendilerinde değişiklikler yapması gerektiğini düşündürür. Böyle bir şekilde, ülkelerin içeride düzenlenmeler yapması beklenir ve bu ülkelerin kabul edilir bir yeni yol çizebileceği ima edilir (Clark,1996:207).

Bütün bunların yanı sıra, kalkınma ile kentleşme arasında da ciddi bir bağlantı olduğu görülmüştür. Kentsel gelişmede durulan birçok argümanın kalkınmayla arasındaki bağıntı; sanayileşme, kentsel planlama girişimleri, büyüyen ve talepleri artan kentlerin tüketimine yönelik girişimler ile günümüz çevre sorunlarının kaynaklarından birini teşkil eden kentsel enerji yönetimleri düzeyindedir. Kentler bu yönleriyle; devletlerin sosyal, kültürel ve ekonomik alanda kalkınma sağladığı önemli ve dikkat çekici yerlerdir. Bunun yanı sıra, çevre sorunlarının önemli sebeplerini barındırmaları ile günümüz gelişmiş devletlerinin nüfuslarının büyük çoğunluğunun kentlerde yaşaması kentlerin, kalkınma adına ayrıcalıklı bir tartışma alanı olarak ele alınması gerektiği düşünülmektedir (Eraydın,2003:42).

Kalkınmanın yanı sıra, 1980’li yılların başında kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen çabaların yoğunluğundan ve çevre üzerine yoğunlaşan baskılardan ötürü özellikle gelişmiş devletler tarafından kabul edilen bir kalkınma türü olarak “sürdürülebilir kalkınma” anlayışının geliştirildiği görülmüştür.

Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde, kaynakların korunması ve geliştirilmesinin bulunduğu iddia edilmektedir. Bu tür kalkınmada kaynakların sürekli ve korunarak değerlendirilmelerinin, özellikle yenilenebilen kaynakların kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kalkınmaya destek olabilmelerinin, çevreyi koruyan kalkınma felsefesinin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Bu şekilde açıklanmaya çalışılan sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunmasından çok daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Çevreye ilişkin olduğu kadar ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları da vardır ve hem bugünün insanları, hem de gelecek kuşaklar arasında eşitlik anlayışını içerir. Gelişme, ancak doğal ve insan yapısı sistemlerin taşıma kapasitesinin kaldırabildiği sürece gerçekleşebilir bir durum olarak düşünülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu ise, doğal kaynakların ve çevrenin, ekosistemin dengesinin korunmasının önemi ve ekonomik kullanım değerlerinin yanı sıra, bazı durumlarda kültürel ya da sembolik değerlerinin de olduğu ve salt bu nedenle kayıplarının önlenmesinin mümkün olmadığı artık anlaşılması gerektiği gerçeğidir. Sürdürülebilir kalkınmanın resmi boyutta ele alınması ise, Uluslararası Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1980 yılında yayınlanan Dünya Korumacılığı Stratejisi ve 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporu, dönemin strateji ve ilke bütünlüğünü oluşturan örgütlü baskı grubu eylemleri ve girişimleri ile gerçekleşmiştir. Bu ve diğer örgütler sürdürülebilirlik için;

- “-Bütüncül planlama ve strateji geliştirme,
- Temel ekolojik süreçleri koruma,
- İnsan mirasını ve biofarklılığı koruma,
- Verimliliğin uzun bir döneme yayılmasına ve gelecek kuşaklara ulaşmasına izin veren büyüme modelleri,
- Ekonomik büyüme ile doğal kaynaklar arasında denge,
- Ülkelerarası hakça oluş ile imkânlar arasında denge”, gibi ilkeler belirlemişlerdir (Çakılcıoğlu,2002:1)

B. Nüfus

Nüfus sorunu, 1960’lardan başlayarak çevre sorunlarının önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Bu konuyla ilgili geliştirilen tüm konferans ve toplantılarda, nüfus artışının gelecek kuşaklar için tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir ve bu bağlamda çözüm için, bu konuda da sorumluluk almalarına yönelik etik bir anlayış ele alınmıştır. Ancak bu konunun, bu çerçevede nasıl bir sonuca ulaştırılabileceği şüpheli şekilde görülmektedir (Des Jardins,2006:154-158).

Nüfus sorunu kadar oldukça tartışma oluşturmaya ve sosyal, siyasal ve ahlaki birçok ayrışmaya sebep olmasına rağmen, günümüze kadar ciddi anlamda eyleme geçirilememiş olan, bu bağlamda irdelenebilecek çok az konu olduğu bilinmektedir. Dünyada büyük devlet liderleri ve genel anlamda gündemi belirleyen kişiler tarafından, nüfus artışının günümüzde almış olduğu boyut, sık sık kaygı verici olarak nitelendirilmektedir. Konunun sadece nüfus artışı olarak değerlendirilememesi ve dünya geleceği adına sosyal, kültürel ve ekonomik yönden birçok yönüyle değerlendirilmesi mevzu bahis edilmektedir (Türkiye Çevre Vakfı,1997:29).

Konumuz kapsamında bu şekilde değerlendirilebilecek olan nüfusun temel etkenleri olarak, doğum-ölüm ve göç hareketleri dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra dini inançların, örf-adet ve geleneklerin, aile yapısının, evlenme yaşı ve evlenme oranının, coğrafi şartların, toplumdaki kültür ve eğitim düzeyiyle birlikte, ekonomik gelişme düzeyinin nüfusun üzerinde önemli etkileri olduğu günümüz anlamında bilinen temel gerçekler olarak görülmektedir (Serter,1994:13).

Bunlardan başka nüfus konusu ve bunu çevreleyen politikalarla nüfus, yukarıda saydıklarımızla sınırlı bir faaliyet olma sınırını çoktan aşmıştır. Nüfus bilimciler ve sosyologlardan başka diğer sosyal bilimciler ve birçok politikacı nüfus ve davranışlar, ilişkiler, genel sağlık hizmetleri ile son zamanlarda özellikle kadınların yaşam koşulları ve statüsü arasındaki ilişkileri daha açık olarak görmeye başlamıştır. Uzun zaman boyunca yapılan demografik araştırmalar ve çalışmalardan yola çıkarak oluşturulan “nüfus” olgusu ile ilgili bilim dalı, kadınların yaşamları da dahil spesifik olarak ele alınabilecek grupların yaşamlarıyla ilgili sağlık, geçim koşulları ve kapasitelerini artırma çabalarını da içerir bir hal almıştır (Flavin, vd,2002:168).

Dünya nüfusuyla ilgili verilerin değerlendirilmesi ise, nüfusbilimin varlığından önceki dönemlere kadar dayandığı görülmektedir, ancak bu bilgiler yetersiz ve büyük oranda tahmine dayalı bilgiler olarak görülmektedir (Tuncer,1976:28). Dünya nüfusuyla ilgili bilgilerin özellikle eski çağlarla ilgili olanlarının önemli ölçüde tahminlere dayandığı görülmektedir. M.Ö. 8000 yılında dünya nüfusunun 10 milyon olabileceği tahmin edilmektedir. İsa Peygamber’den sonra ise 300-500 milyon düzeyine yükseldiği, Sanayi Devrimi’ne kadar ki süreçte çok fazla artış görülmediği ancak Sanayi Devrimi’nin olması ile beraber özellikle 1750’li yıllarda nüfusun hızla artmaya başladığı ve 1 milyar sınırına geldiği gözlenmiştir (Utku,2006:28-30). 1995 yılının Mart ayında, Danimarka’nın Başkenti Kopenhag’da yapılan Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi’nde ise, günümüz anlamında daha net dünya nüfusu tahminlerine girilmiş ve dünyanın 1994 itibarıyla nüfusunun 5,66 milyara ulaştığı belirlenmiştir. Bazı tahminlere göre dünya nüfusu, her yıl 86 milyon kişi artmaktadır ve bu artış hızı sürerse

2050 yılında dünya nüfusunun 10 milyarı bulacağı düşünülmektedir (Gökçe,1996:59-60).

Dünya nüfusuyla ilgili geliştirilen bu tahminlerden anlaşılacağı üzere, özel bir bilim disiplini olması gereken, nüfusun tahmini, hesabı ve artış oranlarından yola çıkarak var olması gereken bir bilim dalı olan nüfus biliminin, bir bilim dalı olarak ortaya çıkması, birçok sosyal ve fen bilimine göre oldukça yeni bir vakadır. Bu görüşe göre nüfusbilimin bir bilim olarak ortaya çıkışı, XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başı olarak görülmektedir ve bu bilimin kurucusu Malthus olarak kabul edilmektedir. Malthus, 1798 yılında yazmış olduğu “An Essay On The Principles of Population (Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme)” adlı çalışmasında, dünyamızda sürekli olarak artma eğilimi gösteren nüfusun, daimi yaşam düzeyini temel geçim seviyesine indirme eğilimi içerisinde olduğunu ileri sürdüğünden, nüfusun ekonomik anlamda ne kadar önemli olduğunu ilk kez zikreden bilim insanı olarak görülmüştür (Miller,1995:97).

Nüfusla ilgili tarihin her döneminde bazı uygulamalar ve teorik olmasa da önemsenecek bazı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle İlk çağlarda, birbirinden çok uzak iki gelişmiş kültürü temsil eden Çin ve Eski Yunan’da nüfusla ilgili görüşlere rastlanmaktadır. Çin’de Konfüçyüs ve diğer filozoflar, fazla nüfus artışının işgücü verimliliğini kısıtlayacağı ve kitlelerin refah düzeylerini düşüreceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca tarım kesiminde ekilebilir topraklarla toplam nüfus arasında ideal bir orantının bulunduğunu belirterek, nüfusun artması ve bu orantının bozulması halinde ölümlerin çoğalacağını savunmuşlardır. Eski Yunan’da Platon ve Aristo, toplumların ekonomik yönden kendilerine yeterli olabilmeleri ve kendilerini koruyabilmeleri için, belli bir nüfus büyüklüğüne sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ancak böyle bir optimum nüfusun üstündeki artışların önlenmesini, kuvvetli olarak düşünülebilecek bir hükümet biçiminin uygulanmasını güçleştirmemesi için zorunlu görmekte idler (Tuncer,1976:28-29).

Bütün bu görüşlerin yanı sıra, nüfus ile ilgili ciddi düşüncelerin ortaya atılabilmesi, XX. yüzyılın başlarından itibaren mümkün olmuştur. Nüfusun da uluslararası bir mesele olarak ele alınması, bu tarihlere rast gelmektedir. Bu anlamda nüfusbilimin aldığı mahiyet, ileri toplumlar olarak görülen ve bu bilimin gelişme gösterdiği ülkelerin kendi halkları da dâhil, bütün dünya milletlerine, doğum oranlarını kontrollü bir seviyede seyretmelerinin gerekli olduğunu tavsiye etmeleriyle başlamıştır (Tuncer,1976:36). Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada az gelişmiş olarak kabul edilen devletlerin nüfus oranlarının hızla artması, bu artışın da gelişmiş ülkeler tarafından ekonomik anlamda bir sorun olarak kabul edilmesiyle birlikte, nüfusbilim ciddi anlamda gelişme göstermiştir. Ancak bu gelişme nüfusun az gelişmiş ülkelerde nasıl durdurulabileceğine yönelik

olarak gerekli olan tespitlerin yapılması ve öğütlerin kullanılabilmesinde bir araç halini almıştır. Nüfusbilimin bu anlamda izlemiş olduğu gelişme eğilimi, bir süre sonra gelişmiş ülkelerin kendi nüfuslarında meydana gelen durağanlık ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Buna paralel olarak, gelişmiş ülkelerde nüfusun artırılmasına, azgelişmiş ülkelerde ise nüfusun azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır (Kanpolat,1998:10).

Bu tartışmalara ek olarak günümüzdeki en büyük sorunlardan biri olarak kabul edilen hızlı nüfus artışı ile, giderek sanayileşen ve kentleşen toplumlar, özellikle ekonomik büyümeyle beraber, kişi başına düşen tüketim miktarındaki artış ve buna paralel çevrede artan aşırı kirlenme, özellikle işlediğimiz konu adına karmaşık sayılabilecek bir şekilde görülmektedir. Ancak bu konulardaki sorun, bazı yazarlara göre sebep-sonuç ilişkilerinin belirlenebilmesindeki zorluk olarak görülmektedir (Tuncer,1998:17).

Ayrıca nüfus probleminin sürdürülebilir kalkınma ile arasındaki ilişkinin, sürdürülebilir kalkınma ile çevre arasındaki bağlantı kadar kolay ve anlaşılabilir olduğu, ayrıca onun kadar açık bir şekilde çözümünün olmadığı ve karışık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hem kalkınma hem de nüfus politikalarının, optimal bir düzeyde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Daha uzun dönemde, sürekli ve dengeli olarak ele alınabilecek bir kalkınma modelinin durağan bir nüfus büyüklüğünü amaçlayan nüfus politikalarının uygulanmasını gerekli kıldığı görülmüştür. Bu durumun kısa vadede sürekli kalkınmayı ve gelişmiş ülkelerin ve toplumların tüketim kalıplarından uzaklaşmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla geliştirilen ancak azgelişmiş ülkeler adına halen nasıl uygulanabileceği tartışılan sürdürülebilir kalkınmanın, yeryüzündeki ekosferin tutarlı, istikrarlı ve uzun dönemli bir verimliliğinde sağlanabileceği kapasiteyle uyumlu, etkin kaynak kullanımıyla gerçekleştirmeye çalışıldığı görülmüştür (Des Jardins,2006:183-184).

C. Çevre

Günümüzde bilim, doğanın gizli ve karmaşık hayat süreçlerinin nasıl oluştuğuna dair yoğun bir çaba içerisine girmiş bulunmaktadır. Çevre, özellikle sanayi devriminden sonra gelişen ekonomik temelli saldırı olarak tabir edilen sömürüden büyük oranda etkilenmiştir. Bu dönemde ve 1960'lara kadar, doğal çevreye verilen zarar ciddi anlamda göz ardı edilmiştir. Bu da, günümüzde çevrenin en önemli konu başlıklarından biri olarak tartışılmasına neden olmaktadır (Türkiye Çevre Vakfı,1997:49). Bu durum çevre adına bir sorumluluğu ve felsefi anlayışı ifade eden "çevre etiği"nin de bir konusunu oluşturmaktadır. Ancak çevrenin değerlendirilmesinin insanların menfaatleri bağlamında, etik bir sorun olarak algılanabileceği geçmiş tecrübelerle görülmüştür.

Yukarıda belirtildiği gibi, günümüzde büyük tartışmalara sebep olan çevre sorunları bağlamında gelişen bir kavram olan ve algılanışı etik olmaktan ziyade bir kavramsal açıda olan çevre, genel anlamda canlı varlıkların, hayati bağlarla bağımlı oldukları, etkilendikleri, bunun yanı sıra etkiledikleri mekanlar ile birlikte o canlının ve canlılar topluluğundaki yaşam ortamı olarak belirtilmektedir. Ancak bu genel tanımın ardından son yıllardaki çevrenin kazanmış olduğu önem neticesinde, fiziki ve kültürel olmak üzere çeşitli çevrelerden bahsedilmeye başlanmıştır. İnsan merkezli olarak ele alınan tanımlamalara göre, insanın biyolojik ve kültürel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir. Bu tanımların insan merkezli olması doğru olarak algılanabilir; çünkü insanın çevresindekiler, etkilenme ve etkilenme gücünün olduğu kabul edilen bir gerçeklik olarak düşünülebilir. Çevre ayrıca, doğal ve doğal olmayan çevre olarak da tespit edilebilmektedir. Buna göre, doğal çevre insan müdahalesi dışında şekillenmiş olan çevre, doğal olmayan çevre ise insan müdahalesi neticesinde oluşan çevre olarak tanımlanmaktadır (Görmez,2003:15).

Bu bağlamda açıklanabilecek olan çevre ile ilgili geliştirilen tezler, uygulamalar ve politikalar farklı başlıklarda sürmekte olup, günümüzün hâkim devlet sistemi ulus-devletlerin, bu konularda ciddi önlemler alınmasına yönelik özellikle son 30-40 yıllık süreçte önemli mesafeler aldığı görülmektedir. Bu amaçla uluslar arası alanda birçok önemli anlaşmalar imzalanmış ve konferanslar düzenlenmiştir. Bu konularda özellikle 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'ndan sonra, devletleri birçok hukuki metinlerle bağlayan önemli düzenlemeler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda kentleşme, kalkınma, nüfus ve doğal kaynaklar çerçevesinde gelişen tartışmalar, günümüzdeki çevre tartışmalarını ciddi anlamda etkilemiştir (Eraydın,2003:42).

Çevrenin önemli bir anlam ifade etmesi neticesinde, günümüzde bir bilim olarak algılanabilen “çevrecilik” ve “ekoloji” gibi düşünce akımları gelişmiş ve bu konuların felsefi alt yapısının hazırlanmasını sağlamıştır. Bu düşünceler günümüzde kendi aralarında bile ihtilafa düşen fikirler ileri sürmektedirler. Çevre algılanması bakımından da büyük bir düşünsel değişimi insanoğluna sağlamışlardır. Çevre düşüncesi, özellikle 1980'lerden sonra çok tartışılan bir felsefi bakış açısının bir anlamı olabilmesi adına “sorumluluk” anlayışı çerçevesinde oluşan “çevre etiği” düşüncesi, “insan merkezli” olmaktan çıkarak “doğa merkezli” bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca bu konulardaki düşünceler, insanoğlunun, eğer çevre etiği özelinde değerlendirilecek bir şekilde çevre ve doğa merkezli düşünmezse, kendisinin de yok olabileceğine yönelik güçlü savlar geliştirerek, bu konuya olan ilginin üst düzeyde tartışılabilmesinde katkı sağlamışlardır (Keleş ve Hamamcı,1998:197-201).

Bu bağlamda 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda detaylı biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınma kavramının, çevreyi koruma yönündeki çabaların somut adımlarla ilerlemesine olanak sağladığı düşünülmektedir. Bu raporla çevrenin korunması-kalkınma paradoksunun çözümü olarak önerilen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı 1992'de Rio'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda insanlığın ortak kalkınma stratejisi olarak benimsenmiştir. Bu anlayış çerçevesinde çevre bilincinin işletmeler düzeyinde oluşumunda ise, Milletlerarası Ticaret Odası'nın 1991 yılında yayınladığı Sürdürülebilir Kalkınma İş Bildirisi ile Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da çevreyi korumak amacıyla bir araya gelen çeşitli grupların veya şirketlerin yayınladığı CERES Prensipleri, Üçlü Sorumluluk İlkeleri gibi rehber niteliğinde bildiriler önemli rol oynamıştır. Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma anlayışı ve çevre koruma bilincinin artışıyla birlikte, işletmelerin çevreye bakış açılarında önemli bir değişim yaşanmaktadır. Bu çerçevede, kaynakların verimli kullanımı, atıkların minimize edilmesi, geri dönüştürülmesi, çevre dostu tasarım ve paketleme gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. İşletmelerde çevre bilincinin yerleşmesi ve çevre yönetim sisteminin oluşturulması, öncelikle tepe yönetimin çevre konusunda duyarlı olmasına bağlı olduğu, ciddi olarak artık günümüzde anlaşılmıştır. Ancak bunun eylemsel yönde nasıl yansıtılacağını ise, zaman gösterecektir (Nemli,2001:1).

II. KALKINMA, NÜFUS VE ÇEVRE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

A. Kalkınma ve Nüfus

Kalkınma ile nüfus arasında ciddi anlamda bir ilişki bulunduğu genel anlamıyla belirtilmektedir. 1999 yılında dünya nüfusunun altı milyara ulaştığı tespit edilmiştir. Bu savlara göre, 1965 yılında üç milyar olduğu belirtilen dünya nüfusu, otuz beş yıllık bir dönemde iki katı artmış bulunmaktadır. Bu hız, dünyanın nüfusunun 1800'lü yılların başında tahmini bir milyar olduğu düşünüldüğünde, geometrik olarak artması sebebiyle baş döndürücüdür ve bir o kadar da insanı düşündüren bir nüfus artışının son yüzyılda yaşandığını gösterir. Nüfus yoğunluğundaki bu artış hızı göz önüne alındığında, birçok bilim adamının ve düşünürün özellikle 1970'li yıllarda yaptıkları çalışmaların, ne kadar önemli olduğu yolundaki savlarının tartışılması gerektiğini göstermektedir. 1972 yılında yayınlanan Limits of Growth (Büyümenin Sınırları) adlı kitapta birçok bilim adamı, eserin yazıldığı tarih itibarıyla nüfus, kaynak kullanımı ve ekonomik eğilimlere dayalı özellikle bilgisayar modellerinin sonuçlarını yayımlamışlardır. Bu eserden çıkan sonuçlar, bu konudaki yüksek hızlı eğilimler sürdüğü takdirde,

XXI. yüzyıl içerisinde dünyayı önce ekonomik, sonra ise çevresel anlamda ciddi bir çöküşün beklediğini belirtmişlerdir (Des Jardins,2006:149-151).

Tüketim ile nüfus arasındaki ilişkiyi, günümüz anlamında bir uyarı olarak algılanabilecek tespitin yanı sıra, günümüzden iki yüzyıl önce Malthus, nüfus artış hızının bir süre sonra ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyeceği üzerinde ciddi şekilde durmuştur. Malthus, özellikle bu nüfus artışının sadece ekonomik kalkınmayı değil, bunlarla paralel olarak sosyal kalkınmayı da sekteye uğratacağını tespit etmiştir. Ancak Malthus'tan sonraki dönemlerde özellikle sanayi toplumlarında görülen ekonomik gelişmeyle birlikte, Onun tezlerinin kabul edilebilir niteliğini kaybettiği görülmüştür. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem yaşananlar, Malthus'un tezlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine dair bir durumu oluşturmuştur. Özellikle 1980'lere kadar olan dönem, nüfus artışı ve kalkınma adına "kötü" bir dönem olarak nitelendirilmiştir. Bu konudaki endişe doğum oranlarının yükselmesinden ziyade, ölüm oranlarındaki düşüşlerden kaynaklı olarak oluşan bir nüfus artışını işaret etmekteydi. Diğer çağlarda görülmemiş bir şekilde, iki dünya savaşı görülen ve yoksul toplumlarla zengin toplumlar arasındaki ekonomik farkların artmasından dolayı oluşan uçuruma rağmen, yaşam düzeyinde yaşanan nispi iyileşme ile özellikle sağlık alanında yaşanan olumlu gelişmeler, bu durumun genel sebebi olarak gösterilebilmekteydi. Ayrıca hızlı nüfus artışı, özellikle ekonomik kalkınmaları için sermaye birikimine mutlak ihtiyaç duyan yoksul devletlerin, sermaye oluşturabilmelerini imkânsız kılacak bir düzeyde sürmekteydi (Barrett,1998:22-23).

Ancak 1980'lerden sonra dünyada bazı iyimser bilim adamları ve düşünürler tarafından nüfusla ilgili bazı veriler dikkate alınarak, olumlu sayılabilecek bazı düşünceler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu bilim adamlarına göre, ekonomik kalkınmayla ilgili gelişmeler, kaynak kullanımındaki etkinliğe ve teknolojiadaki olumlu gelişmelere bağlıydı. Bu düşüncedeki bilim adamları, bu gelişmelerin sürdüğü müddetçe nüfus artışından korkulmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak bu olumlu görüşlere rağmen, günümüzde nüfus artışı ile özellikle ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin, olumlu veya olumsuz görüşler çerçevesinde basitçe açıklanamayacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durumların, zaman zaman tersi durumlarla olumsuzlaşabileceği düşünülebilmektedir. Özellikle nüfusu az olan bir ülkede de istihdam eksikliği, ekonomik ve sosyal alanda yapılabilecek bir kalkınma hamlesinin yapılamamasına sebep olabilir. Aynı zamanda doğal kaynakları ve sermayesi yetersiz olan bir ülkede de, yoğun nüfus veya hızlı nüfus artışı kalkınmayı her yönüyle olumsuz etkileyebilir. Bu durumlarla ilgili mevcut örnekler bulunmaktadır ve hala bu konularda ciddi bir çözüm bulunamamıştır (Tuncer,1976:24).

B. Kalkınma ve Çevre

Kalkınma ve çevre ilişkilerine girebilmemiz için, öncelikle çevre etiği adına önemli bir sorunu teşkil eden maliyet-yarar çözümlemesinin önemi üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bağlamda maliyetin yarardan düşük olduğu takdirde, bu durumun tartışmaya değer olmadığına yönelik bazı görüşler mevcuttur. Ancak bu durumun, bazı değerlerden bağımsız olduğunu düşünmekle bir anlam teşkil edebilecek olan bu görüş, sadece ekonomik kalkınma adına söylenebilecek bir görüş olarak görünmektedir. Maliyetten ne anlaşılacağı muğlaktır (Des Jardins,2006:133). Örneğin iki milyon insanın bu gün için su ihtiyacını karşılayacak bir baraj yapımının, bu alandaki onlarca canlı türünü yok etmesi ile üzerinde kurulacağı akarsuyun gelecekteki ekolojisinin tamamen bozulması adına verebileceği tahribatın eşitlenmesinin neye göre olduğunun ölçülebilmesinin, tamamen takdire bırakılması gerektiği görülmektedir. Çevre etiğine göre, bu olayın felsefi ve doğa boyutunun tartışma götürmez olduğu ve “sürdürülebilirlik” açısından kalkınma adına yapılabileceğinin çok tartışmalı olduğu gayet açık bir şekilde görülebilmektedir.

Bu örnekten de hareketle günümüzde kalkınmış olmanın sınırının neresi olduğu konusunda, tamamen muğlak bir durum söz konusudur. Kalkınmanın nerede son bulup, nerede son bulamayacağıyla ilgili kesin bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca kalkınma süreci yaşanırken çevresel kaynakların ne düzeyde tüketilmeye devam edilebileceği, çok önemli bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Bugünkü haliyle doğal çevrenin varlığını sürdürebilmesi için kalkınmadan taviz verilebilecek olsa bile, bu sorunun çözümü için bir şey ifade etmeyeceği görülmektedir. Çünkü bu durumda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumun kapanmamasından dolayı, bunun bir çözüm olamayacağı açık olarak görülmektedir (Keleş, vd,2005:47-48).

Ayrıca sanayi devriminden günümüze kadar geçen süre içerisinde birçok ülkede kişi başına düşen tüketim miktarı, çeşitli olumlu gelişmeler nedeniyle ciddi anlamda artmıştır. Bunun nedeni olarak, eğitim düzeyinin yükselişi, hastalıkların azalması ve insan ömründe görülen uzama, beslenme koşullarındaki düzelme gibi sebepler görülebilir. Bu konularda özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bir düzelenin olduğu kabul edilebilir. Ancak bu gelişme de, son yüz-yüz elli yıldır kullanılan fosil kaynaklı enerjilerin her yönlü kullanımının bir etkisi olduğu düşünülebilmektedir. Fosil yakıtların ise, özellikle gelişmiş ülkeler adına hızlı kalkınmanın motoru olduğu da bilinmektedir. Bu durumun yanı sıra, fosil yakıtların hava, su ve doğanın kirlenmesinde büyük etkisi olduğu ve doğadaki birçok canlı türünün tahribatı yönünde önemli sonuçlar doğurduğu da bilinmektedir. Özellikle kalkınmasının temelini doğal av hayvanlarının ve doğal çevrenin oluşturduğu devletler için, çok önemli bazı olumsuz

sonuçların, bu kalkınma sebeplerinin yok olması ile meydana gelebileceği görülmektedir. Özellikle bazılarında 1950'lerden sonra yaşanan bazı tarımsal teknolojik gelişmeler, kısa vadede gerçekten ekonomik kalkınma için çok büyük olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak bu gelişmeler, özellikle ilaçla yapılan üretimde bir dönem yüksek düzeyde verim elde edilmesine sebep olmuştur. Fakat bir süre sonra bu tür bir üretimin, yılda birkaç kez üretimi sağladığı ancak bunun toprağı yıpratarak erozyona sebep olduğu ve yoğun sulamanın da toprakta bir verimsizlik oluşturduğu görülmüştür. Bu tip toprakların, bugün çölleşme ile karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bu durumda toprağın bir daha kullanılmamasının, nüfus artışının büyük olduğu birçok ülkede hayati bir tehlikeyi de beraberinde getirdiği görülmüştür (Tuncer,1976:23).

Günümüzde ekonomik kalkınmanın en büyük problemlerinden birinin çevre adına su ve hava kirliliğine sebep olan dengesiz sanayileşme olduğu düşünülmektedir. Günümüzde dünyanın birçok yerinde çok az sayıda düşünülebilecek insanlar, yaşamlarının bir anında su ve hava kirliliğinden etkilenmemiş olabileceği düşünülmektedir. Fakat birçok ulusal ve uluslararası toplantılarda ve devletlerin üst düzey toplantılarında insanların tamamının, bu tip sorunların varlığı üzerinde hem fikir gibi görünseler de, çözüm konusunda, özellikle menfaat çatışmaları nedeniyle tüm insanlığın geleceğiyle ilgili olarak büyük fikir ayrılıklarına düşmektedirler. Çevre ile ilgili olarak, ağır sanayi araçsal kalkınma ile birlikte çevre korumasının olamayacağı artık günümüzde kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak, insanoglunun önünde durmaktadır (Des Jardins,2006:122-123).

Çevre ve kalkınma ilişkisi bazında düşünülecek olursa, uzun vadeli bir şekilde özellikle bugünkü teknolojik gelişmeler ve yaklaşımlar ile ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesinin imkânsız olduğu görülmektedir. Dolayısıyla doğal kaynakların ve çevrenin, en azından kaybedilenler bir tarafa bırakılarak, günümüzdeki mevcut durumun muhafaza edilebilmesi en mantıklı yol olarak görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak sürdürülebilir bir çözüm yolunun, özellikle az gelişmiş ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin de göz ardı edilmeden sağlanmasının çok önemli olduğu görülmektedir (Tuncer,1976:23).

Bu olumsuz gibi verilen bilgilere rağmen, bazı yazarlarca özellikle özel yatırım kuruluşları tarafından son yıllarda önemli atılımlar yapıldığı da kaydedilmektedir. 2000'li yılların başlangıcında, işletme yöneticileri, çevreden elde edilen doğal kaynakları verimli kullanmayı fazla önemsemeyen, üretim sonucu ortaya çıkan katı atıkları, kirli suları, emisyonları hiçbir filtreleme işleminden geçirmeden çevreye bırakan bir anlayıştan; doğal kaynaklar açısından dünyanın sınırlarına yaklaşıldığını fark eden, atıkları geri dönüştürmek veya yeniden kullanmak konusunda hassas davranan, üretimde çevre dostu temiz teknolojiler kullanan ve çevre

korumayı sadece yasalar gerektirdiği için değil bir felsefe olarak benimseyen bir anlayışa doğru geçmektedir. Çevre sorunlarının işletmeler düzeyinde özellikle 1990'lı yıllara kadar ihmal edilmesinin en önemli sebeplerinden birisi, işletme literatüründe "çevre" kavramının kapsamının eksik biçimde belirlenmesiyle ilgilidir. İşletme çevresi, sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik faktörlerin şirket performansını belirlediği bir çevre olarak ele alınmakta, "doğa"nın bütün insan ve işletme faaliyetlerinin "çevre"sini oluşturduğu göz ardı edilmektedir. Başka bir deyişle, işletmeler açısından çevre; müşteriler, rakipler, çalışanlar, hükümet, tedarikçiler vb. unsurlardan oluştuğu ve ekolojik çevreyi, yani havayı, suyu ve toprağı içermediği açıklanmaktadır (Nemli,2001:1).

Bunların yanı sıra, çevre koşullarındaki hızlı bozulma ve Dünyanın sınırlarına yaklaşıldığı endişesi, işletme yöneticilerinin ekolojik çevreye bakış açılarını bir an önce değiştirmelerini ve işletme faaliyetleriyle ilgili kararlar alırken ekolojik çevreyi önemli bir faktör olarak değerlendirmelerini gerektirdiği de belirtilmektedir (Nemli,2001:1).

C. Nüfus ve Çevre

Nüfus ve çevre arasında çok yakın bir ilişkinin bulunduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Günümüzde ve daha önceleri de nüfusun büyüklüğü, artışı ve artış hızı ile yeryüzüne dağılışı gibi faktörlerin, çevre üzerindeki etkileri tartışılmaz bir durumu oluşturmaktadır. Bu durumun tersi bir şekilde, çevrede meydana gelen değişimlerin de insanoglu ve toplumlar üzerindeki etkileri yadsınmamaktadır. Bu etkileşim üzerinde bilim adamları ve düşünürlerin, ciddi anlamda durdukları ve bir şeyler yaptıkları ise, tartışmalı bir durum olarak görülmektedir (Tuncer,1976:18). Ayrıca etik anlayışın, bu bağlamda bir çözümünün olduğu tartışmalıdır. Hızlı nüfus artışının ve çevrenin de sebep-sonuç ilişkisi içerisindeki etkilerinin şimdiden içinden çıkılmaz bir sorun oluşturduğu düşünüldüğünde, çevre etiği adına en zor çözülebilecek konunun bu olduğu, birçok yazar tarafından kabul edilmektedir (Des Jardins,2006:156).

Bütün bunların yanında, çevre sorunlarının ana kaynağının nüfus olduğu yolundaki bir düşünceye gitmenin de yanlış olacağı düşünülmektedir. Yapılan bazı çalışmalar sadece nüfus artış hızının düşürülerek veya durdurulmasıyla çevre sorunlarının çözülebileceğine dair bazı algılamalarının çok da doğruyu yansıtmadığını bize göstermiştir. Özellikle yukarıda bahsedilen dünyadaki kalkınmanın, bir şekilde sürdürülebilir bir nitelik kazanmadan ve çevre odaklı olmadan, yani nüfus artış hızı hariç diğer tüm argümanlar, günümüzdeki seyriyle gittiği müddetçe, sadece çevre sorunlarında kısmi bir düzelmeye olabileceği, ciddi bir düzelmeye olamayacağı yönünde görüşler mevcuttur. Dünyadaki birçok sebebe bağlı olabilecek fakirlik, eşitsizlik, verimsiz ve boşa olan aşırı tüketim ile

kirlenmeyi gerçekten önleyebilecek teknolojiler bulunmadığı müddetçe, çevre alanındaki ağır sorunların süreceği, birçok bilim adamı ve düşünür tarafından dile getirildiği görülmektedir (Tuncer,1976:26).

Malthus'un günümüzden iki yüzyıl önce belirttiği gibi nüfusun geometrik bir artış gösterdiği, günümüzde tamamen doğrulanmıştır. Fakat yine Malthus'un besin artışı adına öngördüğü aritmetik artış savı ise, günümüzde teknolojik olarak tarımda yaşanan gelişmeler nedeniyle önemini yitirmiştir. Çünkü bu sayede günümüzdeki geometrik nüfus artışına karşın, geometrik bir besin artışı ile büyük oranda görülebilecek açlık vakalarının önüne geçilmiştir. Bu olumlu sayılabilecek görüşün yanı sıra, dünyanın birçok bölgesinde nüfus, çevrelerindeki mevcut doğal kaynaklarla beslenemeyecek düzeyde yüksektir. Bu durum da yerleşme, sağlık, gıda güvenliği ile enerji arzı gibi önemli konularda yapılacak iyileştirmelerin, yetersiz düzeyde kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumun da hem insanogluna, hem de kaçınılmaz bir şekilde çevreye oluşturacağı hasar önemli olacaktır. Özellikle hızlı nüfus artışına çözüm bulamayan toplumların, çevrenin kirlenmesine her yönden büyük bir "katkı" sağladıkları günümüzde artık temel bir kabul olarak görülmektedir (Keleş vd,2005:10-11).

Günümüzün önemli bir gerçeği olan kentleşme olgusu da, nüfus ile çevre arasındaki ilişki içerisinde önemli bir yeri teşkil etmektedir. Hızlı nüfus artışının etkisiyle sanayileşmenin bir gereği olan kentleşme, içinden çıkılmaz bir hal alan büyük insan yerleşmeleri olarak günümüzde görünmektedir. Kentleşme, kentleşen nüfusun tüm gereksinimlerinin karşılanabilmesi, özellikle kent idarecileri açısından bazı sorun görülen durumların ortadan kaldırılmasını veya kentlilerin daha iyi bir yaşam sürebilmeleri için çevredeki mevcut doğal kaynakların ve hayatın yok olması pahasına bazı gelişmelerin yaşanmasını kaçınılmaz kılabilmektedir. Bu durum, günümüzde gelişmiş ülkelerde daha doğal olanı mevcut bırakmaktan ziyade, kent içinde bazı yapay olarak yerine getirilen çabalarla yeni yeni düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde sadece yaşam alanları olarak kentlerin, daha genişlemesi sebebiyle çevreye verilen büyük tahribatlarla değişik bir boyut kazanmıştır. Günümüzde Batıda çevreyi, bir noktaya kadar kent hayatına, pahalı olsa da, sokabilme ve barındırabilme yolları aranmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkeler, mevcut kentlerin devamını sağlayabilme adına çevresel tüm verilerden hesapsızca faydalanabilme ve tüm atıklarını çevreye olduğu gibi aktarma şeklinde fütursuzca davranmaktadır. Bunun, kalkınma probleminin bir sonucu olarak düşünülmesi kaçınılmazdır (Keleş,1997:29-31).

Bu yaklaşımların yanı sıra çevrenin de, nüfus üzerinde bazen önemli etkiler yapabileceği kabul edilmektedir. Özellikle çevredeki bazı değişimler, nüfus üzerinde ve ona bağlı olarak da nüfusun belli bazı değişkenleri

üzerinde önemli etkilerde bulunabilmektedir. Ancak yine çevrenin nüfusa etkisi, önce nüfusun ve kalkınmanın çevre üzerinde oluşturabildiği olumsuz tesirlerin neticesi olarak görülebilecektir. Özellikle sanayi ve kentleşme adına aşırı fosil yakıt kullanımı, bir süre sonra atmosferde olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bu olumsuz etkilerden biri de, aşırı kötü gazların atmosfere ulaşması neticesinde atmosferin işlevinde bazı aksaklıklara sebep olmasıdır. Bu sebeple havanın ısınması ile “sera” etkisi olarak adlandırılan durumun meydana gelmesi söz konusu olabilmektedir. İnsanoğlunun havanın ısınması dolayısıyla bundan birçok yönden olumsuz etkileneceği tespit edilmiştir. Bu durum bazen kuraklık, bazen ise sellere sebep olan aşırı yağışlara neden olabilmektedir. Günümüzde bu nedenlerle bazen bir yerleşim yerinden toplu göçlere sebep olan ve hatta büyük insan ölümlerinin yaşandığı durumlar görülebilmektedir. Bu durumlar, nüfus ile çevre arasındaki etkinin tersi bir seyir izleyebileceğine yönelik örnekler olarak alınabilmektedir. Çevreye verilen zararların bir sonucu olarak, yine çevre kirlenmesinden kaynaklı olarak artan bulaşıcı hastalıklar ile günümüzde ortaya çıkmış bulunan birçok hastalık, insan nüfusunu zaman zaman tehdit eder boyutlara ulaşabilmektedir (Tuncer,1976:22).

SONUÇ

Bu çalışmada kalkınma, nüfus ve çevre arasında kurulmaya çalışılan bağlantı, genel anlamda çevre etiği çerçevesinde şekillendirilmiştir. Özellikle kalkınmanın ve nüfus probleminin artış olarak değerlendirilen düzlem üzerinden konuya, çevreyle olan bağlantıları ve çevre sorunlarına verdikleri sebep ana eksen alınarak yaklaşmıştır. Çalışmada, bu boyut ile bu üç olgu arasındaki ilişkilerin, daha iyi anlaşılabilmesi ve günümüzde bu konuya ilişkin olarak yapılan tartışmaların daha somut sonuçlar üzerine varabileceği varsayımından hareket edildiği görülebilecektir.

Nüfus ile kalkınma konularının çevre tartışmaları ekseninde, her şekilde doğrudan ve dolaylı etkileri olduğu kabul edilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir. Özellikle nüfus ile çevre arasındaki ilişkilerin oturduğu ana temel, hızlı nüfus artışının yarattığı kentleşme, tüketim vs. olguların çevre değerleri ile çevre üzerindeki büyük ve yıkıcı etkileri olarak dikkat çekmektedir. Bunun tersi olan çevrenin nüfus üzerindeki etkileri ise yine nüfusun çevre üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak değerlendirilmesi, bir döngü içinde oluşmuş gelişmeler olarak algılanabilmektedir. Ancak bu etkinin gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının belli bir düzeye ulaşabilmesinin kaçınılmaz sonuçlarından biri olduğu görüldüğü zaman, “sürdürülebilirlik” düşüncesi gündeme gelmiştir. Bu düşünce ile birlikte kalkınma ile çevre arasında var olan olumsuz ilişkiden dolayı “diğerinden vazgeçmek” gerektiği üzerinde ortaya çıkan yaklaşımlardan vazgeçilerek her

iki olgunun aynı anda ve birlikte olabileceği ifade edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede gelişen planlama ile, planlama kapsamında çevresel bir bakış açısının geliştirilebileceğine yönelik bir anlayış gündeme gelmiştir. Özellikle Rio'dan itibaren yoğun bir şekilde çevre sorunları adına "yapılabilecekler", bu kapsamda seslendirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kalkınma ile çevre arasındaki bakış açıları 1990'lara kadar olan bağdaştırılmaz olarak algılanan bakış açıları yerinin, bunun ısrarla bağdaştırılabilmesi ekseninde değiştiği görülmektedir. Bu amaçla geliştirilen "sürdürülebilir kalkınma" anlayışının, günümüzdeki inandırıcılığı da tartışılır boyutlara ulaşmıştır. Çünkü gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki refah düzeyinin düşürülemediği müddetçe, az gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir kalkınma kuralları çerçevesinde kalkınma stratejileri geliştirmeleri iyi niyetten öte gidemeyecek düşünceler olarak görülmektedir.

Bu bakış açılarından hareketle, çevre etiği kapsamında bu konuların çözümünün, daha ziyade uzlaşma yoluna gidilerek, ancak çevre aleyhine bir uzlaşma ile giderilebilecek çözümler yönünde kaldığı görülmektedir. Çünkü sadece gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için bu durum bir gereklilik olarak verilmeye çalışılsa da, gelişmiş ülkelerin rahat hayat standartlarının sürmesi adına bunun yapıldığı, geniş perspektiften bakılınca anlaşılmaktadır. Gelecekle refah arasındaki tercihin, refah adına yapılması, bu üç olgu arasındaki ilişkilerin ve çevre etiğinin değerlendirilmesindeki sonuçların nereye gideceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Barrett, H. R., Population Geography, Oliver & Boyd Ltd., London, 1998
- Clark, J., Kalkınmanın Demokratikleşmesinde Gönüllü Kuruluşların Rolü, (Çev. Serpil Ural), Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara, 1996
- Çakılcıoğlu, M., "Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin: Sürdürülebilir Turizm", 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi Bildiri Metinleri, 17-18 Ekim, 2002
- Des Jardins, Joseph R., Çevre Etiği, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara, 2006
- Dulupçu, M. A., "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler", Dış Ticaret Dergisi, 20, s.46-70, 2000
- Eraydın, A., "Çevre-Kalkınma ve Nüfus", Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını: Eleştirel bir Değerlendirme, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara, 2003
- Ertürk, H., Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa, 1996

- Flavin, C., French, H., Gardiner, G. ve Diğerleri, Dünyanın Durumu '2002', TEMA Vakfı Yayınları no: 37, İstanbul, 2002
- Gökçe, B., Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996
- Görmez, K., Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003
- İlkin, A., Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Yayın no: 3487, İstanbul, 1988
- Kanpolat, Y., Nüfus Sorunu, Güldiken Yayınları, Ankara, 1998
- Keating, M., Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi, UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Ankara, 1995
- Keleş, İ., Metin, H., Özkan Sancak, H., Çevre Kalkınma ve Etik, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005
- Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1997
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara, 1998
- Meier, G. M. ve Baldwin, R. E., Economic Development 'Theory, History, Policy', Willey Press, New York, 1966
- Manisalı, E., "Kalkınma, Çevre ve Nüfus", Nüfus ve Çevre Konferansı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara, 1982
- Miller, D. (Editör), Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, II Cilt, Ümit Yayıncılık, 1995
- Nemli, E., "Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı", İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 23-24, 2001
- Serter, Nur, Türkiye'nin Sosyal Yapısı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994
- Tuncer, B., Ekonomik Gelişme ve Nüfus, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976
- Tuncer, B., "Çevre, Nüfus ve Ekonomik Gelişme", Türkiye Çevre Konferansı, Ankara, 1998
- Türkiye Çevre Vakfı, Nüfus ve Çevre, (Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak), Ankara, 1997
- Utku, M., http://www.baskent.edu.tr/~matemel/courses/nufus_population.pdf (Erişim Tarihi 08.12.2011)
- Yalçın, A. "Yorum", Nüfus ve Çevre Konferansı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara, 1982